

ביקורת

אני חושב ומשום כך אינני קיים

בני אדם זכוביים, עקשנים, נצמדים לזבל ומרפרפים הלאה, מאכלסים את ספרו האירוני של מגד. אבל גם לידע של האנושיים שבהם אין באמת משמעות

זבובים

אהרן מגד

אחוזת בית, 2008, 228 עמ'

אביעזר ויס

מקום הבילוי החביב ביותר. הנות ספרים משומשים בירושלים
צילום: יואב

ה"קוגיטו" המפורסם של דקארט (Cogito ergo sum) – אני חושב משמע אני קיים) עומד לבחינה בספרו החדש של אהרון מגד "זבובים". נכון יותר: עומדת לבחינה מהותו של הקיום הזה, המבוסס על חשיבה בלבד. גיבור הרומן (ההגדרה המודפסת על כריכת

המספר את סיפורו בהיותו בן עשרים ושש, במרכז תל אביב, שנה לאחר שני פעמים מתחילים לגרד. ואם מתחילים שני פעמים (כך במקור) פעמים. כי אם חושבים עד שמסתבר שעיקר חפצה היה לבלות חגה סביבו, מנסה כביכול ליצור קשר, אוכל לעזור לך בזה. היא קוג-ני-טי-בית, הבנת אותי?". "יצאתי ממנו", אומר המספר,

אביעזר ויס

מקום הבילוי
החביב ביותר.
חנות ספרים
משומשים
בירושלים
צילום: יואב

ה"קוגיטו" המפורסם של דקארט "Cogito ergo sum" – אני חושב משמע אני קיים) עומד לבחינה בספרו החדש של אהרון מגד "זכובים". נכון יותר: עומדת לבחינה מהותו של הקיום הזה, המבוסס על חשיבה בלבד. גיבור הרומן (ההגדרה המודפסת על כריכת הספר, שאינה בהכרח נכונה במקרה זה) חזי, שלעתים מספר על עצמו בגוף ראשון ולעיתים מתבונן בעצמו ומספר בגוף שלישי, כואב את תהליך הפיכתו מהומו קגיטס (אדם חושב) להומו פאבר (אדם יוצר, או סתם "אדם עושה"), כלשונו. הוא נאלץ להיפרד מהגיגיו ולעבוד לפרנסתו. משל של קרילוב מספר על פורטונה, שבאה להתארח בביתם של שלושה אחים קשי יום. אחד למד הרבה ונעשה עד מהרה חכם מפורסם, השני פנה למסחר ונעשה עשיר גדול, השלישי – ישב בבית, התמחה בציד זכובים וזכה להצלחה רבה בעיסוק זה. אירנה, הפסיכותרפיסטית של חזי, מפטמת אותו במשלי קרילוב שונים ומשונים, אבל דווקא משל רלוונטי זה אינו מוזכר בספר. כשהולך ונעשה ברור לגיבור שלא יוכל להמשיך ולהתקיים עם הלירות הבודדות שהוא מקבל מדי חודש מעיזבון הוריו, מציב לפניו דודו הפרופסור את הברירה: להגיע אליו לפרויקטיו ולקבל מלגה שמנה למחקרו – כיצד להפיק אנרגיה מתנועת כנפי הזכובים, או לפתור חידה מתמטית שלא נפתרה עד כה ולקבל פרס בסך מיליון דולר. כיוון שאינו יכול להכריע בין ההצעות הוא מחליט, ברוח משלו של קרילוב, ש"טוב זכוב אחד ביד מהררי זהב באספמיה" וממשיך במחקרו המודרן המיושן על הזכובים.

המספר את סיפורו בהיותו בן עשרים ושש, במרכז תל אביב, שנה לאחר מלחמת ששת הימים. הוריו המושבניקים נהרגו כשהטנדר הישן שלהם עלה על מוקש בנסיעה מיותרת, לטעמו של חזי, לאירוע משפחתי בדרום הארץ. דודתו הלנה, אישה אמידה ועובדת בכירה בבנק לאומי, פורשת עליו חסות ומחלקת לו מדי חודש קצבה דלה מעיזבון הוריו. חזי הוא גאון שהתבלט תמיד בידע מרשים ומיותר. הוא יודע שפות רבות, מסוגל לחשב בראשו חישובים מסובכים ומכיר היטב את הגותם של גדולי הפילוסופים ואת החשובות ביצירות הספרות העולמית. הוא לא למד לימודים פורמליים והידע שלו מנוצל בעיקר כדי להתזן פה ושם פרטי טריוויה די ידועים. הוא מתחמק מלחצייה של דודתו ודודו לצאת לעבודה, וכלפי עצמו הוא מסביר התחמקות זו בצורך שלו לחשוב, שכן בלי מחשבות אין לו קיום. הוא ישן הרבה, ומקום הבילוי החביב עליו הוא חנות ספרים משומשים קרובה לביתו. את יצר החקירה שלו הוא מתעל למחקר סובייקטיבי על התנהגות הזכובים, ולרעיון אידיויטי שעיקרו הצלת כדור הארץ משואת אפקט החממה על ידי יצירת אנרגיה חלופית בלתי מתכלה מנפנוף כנפיהם של מיליוני זכובים. הזכוב מרתק את חזי בהיותו עקשן, דבק בחיים, חף ממחשבות קיומיות. הוא נמשך אל המוות כדי להתקיים, הוא חי בהווה ורק בו. במקום שהוא נמצא מתרחשים חיים. הוא כולו הוכחה שלא המחשבות יוצרות את הקיום. האדם החושב הוא אדם מיותר. המחשבה הורגת. על כך עמד כבר ניסים אלוני ב"הצוענים של יפו": "רק לא לחשוב

שני (כך במקור) פעמים. כי אם חושבים שני פעמים מתחילים לגרד. ואם מתחילים לגרד – יושבים על אבן, ואם יושבים על אבן – התולעים באים ואומרים: אה, הוא כבר פה". במחזה המצוין "המהגרים", המוצג בימים אלו בתיאטרון הפרינג' "מלנקי", ישנם שני גיבורים. האחד אינטלקטואל "מורד" חסר תכלית, הבורח, או רואה עצמו כבורח, מהשלטון בארצו, והאחר פועל מהגר קשה יום החולם לשוב פעם למולדתו ולמשפחתו. זה האחרון שם לב לכך שבמקום שבו הם חיים עתה, בניגוד לארץ מולדתם – אין זכובים, והוא מתנגע לזכובים ההם. הזכוב מסמל אפוא סוג של ויטאליות שהאדם החושב איבד מכבר. מבט מעמיק אל הדמויות המאכלסות את "זכובים" מגלה עד מהרה שמדובר בבני אדם וזכוביים. "הלנה היפה", דודתו של חזי, היא עקשנית ואסרטיבית, נצמדת אל החיים המתוקים, וכשהיא ממצה אותם בבנק לאומי היא מרפרפת לחברה פינגטית אחרת. כך גם כשהיא ממצה את הזוגיות שלה עם פרופסור הוגו הופשטטר. היא מדמה שהדבש נמצא אצל אנדרוש, הצייר הלא יוצלח, וכשהוא מנסה להיפטר ממנה היא שבה ונדבקה אליו. אנדרוש עצמו מרפרף לו ממקום למקום, חי בזבל ונהנה מזה, נצמד פעם לזה ופעם לזה ובסופו של דבר מוזיק יותר מאשר מועיל. גם הדוד, פרופ' הופשטטר, נראה כמי שחי חיים אגוצנטריים, ללא עבר וללא עתיד, כמו הזכוב, ומרפרף לו ממחקר למחקר עד שהוא נצמד לרעיון המטופש של חזי, בדבר הפקת אנרגיה זכובית. כמוהו גם המשוררת עיינה, לכאורה נקודת האור והנחמה של חזי, שנראית כמתעניינת בו,

חגה סביבו, מנסה כביכול ליצור קשר, עד שמסתבר שעיקר חפצה היה לבלות לילה במיטתו. היא מתעופפת אחר כך לערימת הזבל ארצות הברית, שם כל ההיפים, לדבריה, חברים שלה. חזי, הגאון הפלגמטי, וולדקין, בעל החנות לספרים ישנים, נראים כאיים אנושיים אחרונים בתוך החברה הזכובאנושית. האם קיומם קיום? האם חיייהם חיים? הסיפור העצוב הזה על מצבו של האדם עטוף באירוניה דקה המקיפה את כל הדמויות ואת כל המתרחש. זוהי האירוניה של מי שהבין כבר שהכל הבל הבלים. ארנסט קסירר ב"מסה על האדם" מבחין את האדם משאר כל היצורים בכל דרגות ההתפתחות בזה שהוא, האדם, אינו מתייחס למציאות באופן בלתי אמצעי, באינסטינקטים של קליטה ותגובה, אלא זקוק למנגנון נוסף, מתוך, מנגנון הסימול. כך הוא הופך לבעל חיים מסמל (animal symbolicum). הוא למעשה סח עם עצמו תדיר. ישנם, אומר קסירר, שיראו בזה חיסרון, אך מנגנון זה הוא שמחייב את האדם להמציא מילים, וכך הוא מרחיב את עולמו אל תחומי האמנות, המדע, היכולת לתכנן וליצור, ולמעשה – לבנות תרבות. הוא מתאר את הזינוק בהתפתחותה של הלן קלר מרגע שעמדה על הפונקציה הסימבולית של המילים, וקובע שבאמצעות פונקציה זו יכול עולמו של ילד עיוור – חרש-אילם להיות עשיר יותר מזה של המפתחת שבחיות. כשם שה"קוגיטו" עומד ב"זכובים" למבחן, עומדת למבחן גם התיזה הזאת: "הבעיה שלך", אומר פרופסור פלמור לגיבור בילדותו, "היא לא נירוטית, ואני לא

אוכל לעזור לך בזה. היא קוג-גי-טי-בית, הבנת אותי?". "יצאתי ממנו", אומר המספר, "ודעתי נוחה מזה שיש לי בעיה קוג-גי-טי-בית". הנה יש שם למצוקה ובעזרת השם היא נפתרת. האומנם יכולתו של האדם לקרוא שמות – זהו, אגב, המעשה הראשון שעושה אדם גם על פי פרשת בראשית – יכולה להביא גאולה כלשהי? המבט האירוני מקיף גם את אלו שמתקיימים קיום זכובי וגם את אלו שמתקיימים כביכול קיום אנושי. לידע העצום של הגיבור, הנצבר באמצעות המילים, אין כל משמעות. הוא יכול לשוחח עם עצמו, ולכן אולי ישנם בספר פרקים הכתובים בגוף ראשון ואחרים הכתובים בגוף שלישי, אבל בסופו של דבר, כל הידע שהוא והדמויות האחרות מפגינים גפרט לאמירות שמקומן בחידן טריוויה, ואין בהן, בניגוד לרעיונו של קסירר, כדי לבנות באמת את עולמו של האדם. המבקר עזריהו בן אברהם שקיבל מדודה הלנה את כתב היד של "חיי הזכובים" חיבר ספר חשוב על "תמורות בפרוודיה של השירה העברית במאה העשרים". יצירה חשובה מאוד, לכל הדעות. על אף ספרו האוטורי, הוא קובע שלא יהיה זה לכבודו של חזי ש"ימנה עם גדודי המתימרים להיות סופרים... מספרם הולך וגדל בזמן האחרון והם ממליטים ספרי שירה ופרוזה בקצב הילודה של שפנות... ספרים שלרובם הגדול אין ערך יותר מאשר לנייר שעליהם הם כתובים". האם התכוון אהרון מגד להחיל את האירוניה גם על עצמו ועל ספרו, או שמא התכוון רק לאביעזר בן יצחק (ויס) הכותב עליו בואת ביקורת מלומדת? ■

ד"ר אביעזר ויס הוא ראש המכללה האקדמית לחינוך ו"נבעת ושינוטון". בעבר מנהל ביה"ס צייטלין ומרצה במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר-אילן